

Міністерство аграрної політики
та продовольства України

Новоушицький технікум ПДАТУ

Самостійне опрацювання з дисципліни
«Основи філософських знань»

Викладач: Костюченко І.І.
Всього на дисципліну 81
Аудиторні 42
Самостійна робота 39

Перелік питань які виносяться на самостійне опрацювання

1. Філософія – це квінтесенція духовної культури людства
 2. Морально етична проблематика у творчості Сократа Демокріта
 3. Новий соціальний ідеал у філософії просвітництва
 4. Проблема свободи людини у філософії французького матеріалізму в 18 ст.
 5. Філософія Карла Марка та Фрідріга Енгельса
 6. Західна філософія у 20 ст.
 7. Києво-Могилянська академія як осередок розвитку філософії України.
 8. Функції практики практичний характер технічної діяльності
 9. Простір і час як форми саморуку об'єктивної реальності
 10. Знання як спосіб існування людської свідомості
 11. Категорії діалектики
 12. Способи пізнання діяльності і його будови
 13. Природні передумови матеріальної та духовної засади людського життя
 14. Виробничі відносини форми власності організації і управління виробництва
 15. Соціальна структура суспільства
 16. Національне і загально людське в культурі
 17. Глобальні проблеми сучасної цивілізації
 18. Філософська концепція людини
 19. Праця і мова фактори встановлення і розвиток людини
- Термін здачі до кінця жовтня

1. Філософія – це квінтесенція духовної культури людства.

Для одних – ледь що не синонім слова «базікання». До того ж – безпредметне.

Для інших – щось, зовсім необов'язкове для «нормальної» людини; те, без чого цілком спокійно можна обійтись у своєму власному життєвому поступі і поготів – у житті повсякденному та повсякчасному.

Для когось – марне гаяння часу для вкрай неконкретних інтелектуальних вправ...

Подібну «колекцію» вельми розхожих «характеристик» можна продовжувати як завгодно довго: адже відомо, що у глупоти меж немає. Тут діє єдина формула: «я так гадаю». «Я так бачу». «Мені так видається». Не буду полемізувати, не буду намагатись розвінчувати і т.д. По-перше, для полеміки з подібними опонентами здоров'я треба більш, аніж розуму; по-друге, універсальну протиотруту (антидот) проти подібного інтелектуального невігластва та незрідка – войовничого й агресивного жлобства вже давно винайшли у моєму рідному селі: «Ти ТАК бачиш? Хай би тобі повилазило». Ну, звісно, це коли хтось свідомо і до того ж – вельми енергійно намагається видавати чорне за біле, зло за добро, брехню та кривду за правду, потворне за прекрасне тощо.

Сучасні випускники сучасних філософських факультетів (і, гадаю, такий стан справ не в одній лише Україні, адже гуманітарну сферу вони окупували як першочерговий пріоритет: згадайте, на чії гроші фонд «Відродження», (а точніш: фонд «Виродження», Сорос) в кінці 80-х – на початку 90-х видавались підручники та посібники для ВНЗ. І зважте: не підручники з математики, фізики, хімії, інформатики etc., але: з теорії пізнання, логіки, соціальної філософії, психології, етики, естетики, екології, політології, культурології і т.п.) – то вже дуже специфічні випускники. «Перебудувники», аж занадто оперативно опіклувались та подбали про навчальні програми відповідних факультетів і, – це, зазвичай, більш тривалий процес, – про викладацький корпус. Про професорсько-доцентсько-викладацький контингент. Про кадрову селекцію відповідну. І ось вже десь так років 10-15 – пішов «продукт». Пішов випускник. Пішов «фахівець». З філософії. І – близьких до неї царин людського духу. Що він собою являє? Мабуть, як і у ділі всякому, є винятки, але в масі своїй – це духовна каліч, добросовісно нафаршована продуктом із покидьків людського духу. У «філософській» царині – жахним фаршем: до, – анти, – поза, – квазі – науковими «обрізками». Є всього потроху: і герменевтики, і фрейдизму, і нео, і прагматизму, і постпозитивізму, і персоналізму, і структуралізму, і тейярдизму, і екзистенціалізму (вчора це була домінуюча «парадигма»). Сьогодні, поза сумнівом, поза конкуренцією на цьому ярмарку «розкутого філософування» – постмодернізм. Домінування – без застережень і повне.

Ну як же: розгулялись є де. Адже основний імператив, кредо, – чергового у безкінечному ряду, адже у глупоти меж немає, цього видання псевдо – філософії: «у кожного своя істина». Ну, себто: «я так бачу». Все.

...Коли я бачу такого «фахівця», в уяві завжди постає один і той же сюжет, один і той же персонаж: Стецько із «Сватання на Гончарівці». Пригадуєте? Вроді й не олігофрен. По – своєму щирий і навіть безпосередній. Чим і обеззброює. Щоправда, з почуттям гумору – складно, на глузування та кепкування не реагує. Та наші ж люди добросердечні: не дуже – то й кепкують та глузують: убогий. А що з убогого візьмеш?! Божа людина...

Так от, дивлюсь я, слухаю нинішнього «молодого спеціаліста», а перед очима – Стецько. З низкою бубликів через плече. Один бублик – наратив. Другий – симулякр. Третій – деконструкт. Десятий – аттрактор. Тридцятий – парадигма. Семи десятий – дискурс...

Стоїть, гризе собі черговий бублик. Згризе, через день – новий. Про старий – забуде. А який від того слід? До чого притулитись? Хіба що до стінок кишечника та шлунку.

Враховуючи, що філософія – то є у буквальному перекладі: «любов до мудрості»; не просто до цілком певного типу та стилю мислення, але до мислення найвищого гатунку: саме до мудрості («мудрість – то не лише звивини, але й зморшки»), спробую лаконічно відповісти на це питання («що є філософія?») – послуговуючись особистим життєвим досвідом. Вже й звивин «філософських» трохи є: їй віддано понад 30 років свідомого служіння, та й зморшки не за горами: в цьому році мені виповнюється 60... Отож, маю і фахове, і моральне право відповідати на поставлене питання від власного імені. А не від імені чієгось. Відповідати і нести за те відповідальність повну.

Коли, як і головне: чому це починалось? Відбувалось? Вибір філософії як професії, як роду діяльності та творчості, наразі – як життєвої долі? Думаю, деякі деталі, – на перший погляд, неістотні та випадкові, - пов'язані з відповіддю на ці питання, допоможуть і відповісти на головне питання: що є філософія? Що, чому, звідки, куди, як, для чого... Особливо ж – з огляду на те, до якої за віком аудиторії я звертаюсь...

2. Морально етична проблематика у творчості Сократа Демокріта

Сократ, будучи первісно софістом, був націлений не тільки на риторику, але й на обґрунтування політики. Як зазначає інший його учень, Ксенофонт (опис якого частіше піддається критиці, ніж платонівська «Апологія», та який сильно відходить від Платона, а там, де ні — вважається, що свідчення переписані із праць Платона), Сократ увесь час був зайнятий проблемою, як привести фахівців до влади. Для цього він займався етичною освітою громадян. Проте Сократ навчав тільки багатих людей — як він зазначає в Платонівській «Апології», вони менш зайняті та мають час вислухати його

вчення. Більше того, в (напів-) аристократичному суспільстві такі люди мають більше впливу.

Сократ став першим публічним грецьким філософом: свої заняття він проводив на вулицях міста, заповнених найрізноманітнішим людом: торговцями, солдатами, ремісниками, аристократами та бездомними. Він швидко здобув популярність серед афінян, хоча ексцентричність філософа ставала й предметом глузувань, навіть серед освічених громадян.

Комедіограф Аристофан зробив Сократа головним персонажем своєї п'єси «Хмари», поставленої 423 до н. е. на Великих Діонісіях. Карикатура на Сократа представляє його натурфілософом і софістом, він добре впізнавався завдяки масці «вченого доктора», який пояснював різноманітні явища без зв'язку із божественними силами. Зокрема, дощ і гроза відбуваються через хмари, а не тому що існує Зевс, а самі боги схожі на хмари, що плывуть невідомо куди. Учений доктор вирішує й інші питання: чим пищить комар, на скільки стоп стрибають блохи та інші. Одночасно аристофанівський Сократ розбещує молодь, пропонуючи надійні способи уникнути покарання за проступки, серед яких подружня зрада. Таким чином, перед глядачем розгортались два пороки: неповага до богів та розбещення юнаків.

До часу написання комедії Сократу вже виповнилось 46 років, через 24 роки йому згадають ці звинувачення перед тим, як винести смертний вирок.

Суворі хранителі існуючого порядку стверджували, що Сократ серед гулящих людей розмірковує про вище благо, критикує загальноприйняті погляди, закликає громадян не піклуватись ні про що, окрім своєї душі. В «Апології» Платона слова мудреця звучать так: «Але ж я тільки те й роблю, що переконую кожного з вас, молодого і старого, піклуватись, перш за все, не про тіла ваші або гроші, а про душу. Я кажу вам: не від грошей народжується доблесть, а від доблесті бувають у людей гроші та інші блага, як у приватному житті, так і у державному.»

Критики ж були певні: такі міркування можуть виявитись корисними тільки для філософа, звичайним людям Сократ не дає їжі, домівки, не спонукає бути покірними владі, яка закликає громадян віддати усі сили батьківщині. Саме так вважали афінські державні діячі Аніт та Лікон. Вони нагадували й про те, що Сократ не просто заперечує силу богів, але й має свого власного бога — Даймона, чий голос слухає, але ж за всіма канонами, тільки піфії та жреці мають право спілкуватись із богами, невідомими полісу. Зрештою у лютому 399 до н. е., коли Сократу виповнилось 70 років, молодий афінянин на ім'я Мелетос виставив в портику архонта скаргу на Сократа. Оратор Лікон та Аніт скріпили скаргу своїми підписами, текст якої був наступним: «Сократ винен у невірі в богів, визнаних державою, і в тому, що увів в поліс нового бога. Він також винний у розбещенні молоді. Пропоноване покарання: смерть.»

Звинувачення в атеїзмі не було чимось новим в Афінах. До Сократа відомі принаймні три подібні випадки, коли за невіру в богів притягували до суду, що трапились з Анаксагором, Протагором та Діагором Мелоським. Загалом в місті панувала терпимість. При чому на початку суду допускалось, що

звинувачуваний може або відмовитись від своїх поглядів, або наступної ж миті виїхати з міста назавжди. Сократ не забажав чинити першого, не забажав він і покидати Афіни. Головним пунктом обвинувачення стало розбещення юнацтва. Сократу закидали, що своїми пустими балачками, він відволікає громадян від служіння державі, виховує в молоді неповагу до традицій, усталених правил. Афінський закон вимагав, аби звинувачений сам себе захищав. Вважаючи, що не чинив несправедливо, Сократ виступив без підготованої промови. Ця промова — бесіда із суддями, звернення до народу. Він не намагався розчулити суддів, а навпаки зауважив: «Я той, кого бог дав вам, аби ви стали кращими. Якщо ви мене стратите, то другого разу такого благодіяння годі й чекати.»

Присяжні зупинили промову обуреними криками і тут же проголосували: Сократ винен. Проте і це рішення не ставало останнім вирокom, він міг сплативши штраф або все-таки залишити місто. Сократ відмовився знову, оскільки в протилежному випадку погоджувався б із обвинуваченням. Відомо, що учні Сократа готували його втечу із в'язниці, але Сократ не відгукнувся на щирі пропозиції друзів. Більше того він промовив довгий монолог про те, що громадянин, навіть несправедливо засуджений, не можуть відповідати злом на зло.

Філософські погляди

До історичного Сократа нас ведуть ранні діалоги Платона, які безпосередньо примикають до «Апології» — «Лакхес», «Хармід», «Лізіс». Саме за цими творами Платона можна скласти уяву про те, якою була філософія і діалектика Сократа.

У центрі філософії Сократа — людина, але вона ним розглядається насамперед як моральна істота, тому філософія Сократа — це етичний антропологізм. Головним предметом бесід Сократа були питання етики — питання про те, як треба жити. Його мета — виховати в своїх учнях філософів. Інтересам Сократа були чужі як міфологія, так і метафізика. Він виходив із фалесівського «Пізнай самого себе» і «Я знаю, що я нічого не знаю». Поставивши у центр своєї філософії людину, Сократ стверджує, що пізнати світ людина може, тільки пізнавши себе, свою душу, вчинки, і в цьому полягає основне завдання філософії.

Сократ вважав: філософія збагачує людей, припускаючи, що правильні дії виходять із правильних знань, а чеснотам можна навчити. Намагався обґрунтувати моральність розумом, що ставило під сумнів святість традиційних норм. Переконавання Сократа в існуванні об'єктивної істини приводить його до висновку, що існують об'єктивні моральні норми, що відмінність між добром і злом не відносна, а абсолютна.

Головним завданням філософії він вважав раціональне обґрунтування релігійно-морального світогляду. Вважав зайвим і неможливим вивчення природи і пояснення природних явищ. За Сократом, світ — творіння божества.

На відміну від попередніх йому матеріалістів, які шукали відповіді на питання, що стосуються людини, перш за все, в її ставленні до природи,

3.Новий соціальний ідеал у філософії просвітництва

XVIII ст. в історії суспільної думки не випадково називають епохою Просвітництва: наукове знання, яке було надбанням вузького кола вчених, тепер виходить за межі університетів та лабораторій до світських салонів Парижу й Лондона. Віра в могутність людського розуму, в його безмежні можливості, в розвиток наук, які створюють умови для прогресу, – ось пафос епохи Просвітництва. Але на відміну від філософії XVII ст., яка критикувала схоластику, апелюючи до розуму, філософія XVIII ст., по-перше, значно сильніше підкреслює зв'язок науки з практикою, її суспільну користь, а, по-друге, критика спрямовується, головним чином, не проти схоластики, а проти метафізики. XVIII століття в європейській історії називається епохою Просвітництва.

Ідеологія Просвітництва продовжує ідейні та культурні тенденції Нового часу. Основний зміст Просвітництва був визначений раціоналістичним світоглядом з його культом розуму, критикою всіх основ феодального . Просвітницька ідеологія виникає як теоретичне обґрунтування прагнень та інтересів буржуазного суспільства в його боротьбі з феодалізмом. І хоча Просвітництво XVIII ст. було загальноєвропейським явищем (в Англії його представляли Локк і Толанд, у Німеччині - Лессінг, Гердер, молоді Кант і Фіхте), але найбільш яскраво просвітницький рух виявив себе у Франції, де він став своєрідною ідейною підготовкою і виправданням Великої французької революції. Вольтер, Руссо, Дідро, Ламетрі, Монтеск'є, Гельвецій, Гольбах, Кондорсе та інші є представниками французького Просвітництва.

На відміну від філософії Нового часу, у центрі якої була ідея раціонального опанування законів природи, а тому - гносеологічні і методологічні проблеми науки, філософія Просвітництва звертається до суспільних і гуманітарних проблем. Просвітники поставили собі за мету створення таких суспільних відносин, які б відповідали вимогам розуму, принципам справедливості, сво-боди, рівності, братерства. Предметом особливої уваги тут стали:

- проблеми людини, її історичної діяльності, її прав та політичних свобод;
- проблема історичного прогресу, ідея вдосконалення суспільства;
- питання про природу та призначення релігії;
- моральні та правові аспекти людського буття.

- Людина у філософії XVIII ст. уявляється, з одного боку, як окремий індивід, який діє згідно зі своїми інтересами. З другого боку, відкидаючи добуржуазні форми спільності, філософи XVIII ст. пропонують замість них, нову – юридичну спільність, перед обличчям якої усі рівні. Просвітители потребують визволення від конфесіональних, національних, станових кордонів. Нещадній критиці підлягало усе – свавілля феодалів і монархів, станові привілеї, релігійні забобони. Щодо поглядів на суспільство, просвітители вважали головним знаряддям усунення недоліків існуючого

ладу розповсюдження наукових знань, ідей добра та справедливості.

Боротьба розуму проти неосвіченості – ось що, за їхньою думкою, спонукає розвитку суспільства. Але саме в філософії Просвітництва людина постає як неповторна особистість та індивідуальність.

Оптимізм Просвітництва був історично обґрунтований тим, що відображає погляди народжуваної буржуазії. Не випадково батьківщиною Просвітництва стала Англія, яка раніше за інших стала на шлях капіталізму. В цій країні філософія цього часу знайшла відображення, насамперед, у творчості Дж. Локка.

Саме Локк розробив принципи природного права. До невід'ємних прав людини, згідно з Локком належать три основних права: на життя, волю та власність.

Із Англії погляди Локка були перенесені до Франції, де зустріли захоплений прийом.

Філософія Просвітництва ґрунтується на переконанні, що в історії все трапляється так само закономірно, як у природі. Ідея створення справедливого суспільства потребувала відкриття його законів. Майбутнє суспільство, щоб бути дійсно розумно побудованим, повинно було відповідати «природним» законам історії. Так з'являється у філософії XVIII ст. ідея історичного прогресу, розвитку людського суспільства по висхідній.

Сприяти суспільному прогресу було одним з основних завдань Просвітництва. Засіб удосконалення суспільства просвітники вбачали в освіті і вихованні, у розвитку культури і науки, у моральному вихованні народу. Причому для просвітницької ідеології був характерним поділ суспільства на «темну» масу, народ, який потрібно було просвітити і виховати, й «еліту», купку інтелектуалів, які знають, у чому полягають розумні засади майбутнього суспільства і що саме потрібно для свободи, щастя і благополуччя народу.

Критику феодальних відносин і деспотичних форм правління просвітники почали з критики теологічної доктрини історичного процесу.

Використовуючи поширену у XVII-XVIII ст. концепцію деїзму, вони дійшли до висновку про обмежений характер божественного впливу на людську історію. Бог як творець і першопричина світу визначає порядок і закономірність світу, але далі вже не втручається у закономірний перебіг подій. Тому історичний прогрес суспільства залежить вже не стільки від волі Бога, скільки від розумної діяльності, творчості самих людей.

На противагу схоластично-теологічному розумінню історії, просвітники висували раціоналістичні версії суспільного розвитку. Так, Монтеस्क'є стверджував, що історія є природним процесом, зумовленим географічним положенням і природними умовами існування суспільства. Вченню про божественне походження влади просвітники протиставляють теорію «суспільного договору», апелюючи до природних прав людини, до права народу на вільний вибір власної долі, до права захищати засобами державної влади своє життя, свободу, приватну власність. Руссо у своєму творі «Про

суспільний договір» писав, що там, де держава зловживає владою, громадяни мають право розірвати договір з державою, скинути її владу. Проблема політичної і правової свободи громадян стає однією з центральних тем обговорення в ідеології Просвітництва. Саме у цей період виникає концепція прав людини, на яку спирається сучасна правова система демократії.

4. Проблема свободи людини у філософії французького матеріалізму в 18 ст.

Французький матеріалізм

У другій половині XVIII століття просвітницький рух набув широкого демократичний розмаху. Стали говорити про появу у Франції цілої «партії філософів» — передових мислителів, вчених і письменників, які згуртувалися навколо видання «Енциклопедії», головним редактором та організатором якої був Дені Дідро. «Енциклопедія» — перший твір, що систематизував наукове знання того часу, не лише доступ до знань, це структуроване й упорядковане знання. У виданні брали участь французькі мислителі просвітники Д'Аламбер, Монтеск'є, Вольтер, Руссо та ін.

Енциклопедисти прагнули створити коло освічених людей, які мали б між собою розвивати нові форми суспільного життя.

Провідна роль у цій «партії філософів», поряд з Дідро, належала Гельвецію, Гольбаху, а також Ламетрі. Вони створили досить розвинену форму матеріалізму, що зробила вплив на наступні покоління філософів і філософські школи.

Вольтер

Традиційно виділяють дві форми французького матеріалізму: ранню деїстичну (Вольтер, Монтеск'є, Кондільяк, Руссо, Кондорсе) атеїстичну (Мельє, Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах)[3].

В деїстичній формі поєднуються матеріалістичні та антиклерикальні ідеї французької філософії з досягненнями англійської філософії та природознавства. В цілому деїстичний матеріалізм — яскраве вираження механіцизму та метафізичності. Деїсти не могли повністю порвати з релігією, але їх войовничий антиклерикалізм об'єктивно сприяв підризу релігійного світогляду та появи атеїстичного матеріалізму.

Вольтер (1694–1778) — французький філософ просвітитель, вчений, публіцист. Прихильник концепції суспільної угоди. Головні філософські праці «Філософські листи», «Трактат про метафізику», «Філософський словник», «Кандід» та інші. Невтомний і нещадний ворог церкви, Вольтер був разом з тим ворогом атеїзму. Вольтер викривав церкву як захисницю привілеїв панівного класу, оплот фанатизму і нетерпимості, ворога науки і освіти[4].

Шарль-Луї де Монтеск'є (1689–1755) — французький правник, філософ, письменник і політичний мислитель. Написав твір «Про дух законів» (1748), що справив величезний вплив на політичну думку в Європі та Америці. Є

одним з авторів теорії розподілу влади в державі. В «Персидських листах» критикував абсолютизм та марновірство.

Етьєн Бонно де Кондільяк (1715–1780) — абат, французький філософ. Відомий представник сенсуалізму. Вплинув на англійський емпіризм. Основні твори «Досвід про походження знань людей», «Трактат про системи», «Трактат про відчуття».

Жан-Жак Руссо (1712–1778) французький мислитель. Став знаменитим завдяки трактату «Про причини нерівності», книгам «Юлія, або Нова Елоїза», «Про суспільний договір».

Атеїстичний матеріалізм

Дені Дідро (1713–1784) французький філософ. В праці «Філософські думки» (1741) мислитель остаточно пориває з християнством і переходить на позиції деїзму, пронизаного матеріалістичними ідеями. Найважливіші філософські праці — «Розмова д'Аламбера з Дідро», «Філософські принципи матерії і руху». Основна заслуга Дідро — керівництво виданням «Енциклопедії».

Жюльєн Офре Ламетрі (1709–1751) — французький філософ. Проголошує матеріалізм найправильнішим філософським напрямом, ворожим спіритуалізму і релігії. В роботі «Людина-машина» (1747) людину зводив до машини, подібної до часового механізму.

Поль-Анрі Гольбах (1723–1789) французький філософ, за походженням німецький барон. Підсумовує важливіші онтологічні проблеми — матерії і руху, простору і часу, причинності і випадковості, необхідності тощо. Його будинок став своєрідною штаб-квартирою відомих французьких просвітителів. Основна праця — «Система природи» отримала назву «Кодекс матеріалізму і атеїзму XVIII ст.» Гольбах вважав, що лише «незнання природи породило богів», тоді пізнання природи «повинно їх знищити». Ці ідеї в тій чи іншій мірі вплинули на Велику Французьку революцію (1789 р.).

[ред.]

XIX ст.

XIX століття для Франції характерне інтенсивним та гранично гострим характером історичних перипетій. Це наклало найсильніший відбиток на все ідеологічне життя країни, в тому числі і на філософію. Філософія в цей час знаходилась під контролем держави. Майже всі французькі філософи XIX ст. — це державні службовці, які працювали викладачами в середніх та вищих навчальних закладах.

5. Філософія Карла Марка та Фрідріга Енгельса

Диалектико-материалистическая философия, основы которой заложили Карл Маркс (1818-1883) и Фридрих Энгельс (1820-1895), вобрала в себя существенные достижения предшествующей философской мысли, начиная с идейного наследия философов Древней Греции и кончая трудами мыслителей 18 - начала 19 веков

Карл Маркс

Фридрих Энгельс

Исследователи биографии К. Маркса и Ф. Энгельса отмечают, что большое влияние на формирование их философских взглядов оказали Гегель и Фейербах. Однако созданная Карлом Марксом и Фридрихом Энгельсом философская теория существенно отличается от всех предшествующих учений прежде всего тем, что в ней очень тесно связаны между собой философские идеи с политико-экономической и научно-социальной сторонами мировоззрения. Эта целостность, взаимообоснованность составных частей мировоззрения (философии, политэкономии, теории социализма) во многом объясняет то влияние, которое оказало учение Карла Маркса и Фридриха Энгельса на развитие общественных процессов в мире. Диалектико-материалистическая философия возникла в середине 40-х годов 19 века, когда в ряде стран Западной Европы уже утвердился капитализм. Завоевание политической власти буржуазией проложило дорогу его ускоренному развитию. Следствием этого явилось, с одной стороны, бурное развитие капитала, крупной машинной индустрии, а с другой - формирование промышленного пролетариата. Однако громадный рост производительности труда и общественного богатства отнюдь не сопровождался улучшением положения трудящихся масс. Усиление эксплуатации, обнищание, ухудшение экономического положения вызвали недовольство рабочих. Выступления рабочих против своего угнетенного положения все чаще принимали форму забастовок, стихийно вспыхивающих вооруженных выступлений. Таковы были восстания лионских ткачей во Франции (1831 и 1834 годы), силезское восстание ткачей в Германии (1844 г.), в Англии в 30-40 годах 19 века развернулось первое массовое пролетарское движение - чартизм. На фоне этих событий и возникает диалектико-материалистическая философия, созданная Карлом Марксом и Фридрихом Энгельсом. Большое влияние на формирование новой философии оказали важные научные открытия в области естествознания, сделанные в 19 веке (открытие закона сохранения и превращения энергии, открытие клеточной структуры живых организмов, создание Чарльзом Дарвином эволюционного учения и т.д.), которые позволили обосновать диалектико-материалистический подход к объяснению развития природы. Все эти и многие другие открытия в естествознании имели большое значение для формирования диалектического материализма.

В начале своей научной и общественно-политической деятельности Карл Маркс и Фридрих Энгельс стояли на позициях гегелевской диалектики, примыкали к так называемым младогегельянкам. Но уже в этот период, т.е. до 1842 г., они отрицательно относятся к метафизической системе идеализма Гегеля, к его консервативным политическим взглядам.

Эволюция взглядов Карла Маркса и Фридриха Энгельса в новом направлении особенно ярко обнаруживается после их встречи в Париже в 1844 г. С этого времени начинается их совместный труд по созданию нового мировоззрения, которое принципиально отличается от всех

предшествовавших философских учений как по своей социальной сущности, так и по идейному содержанию и своей роли в развитии общества. Что же собственно нового было в этом учении? Эту теорию отличает от всех иных философских учений прежде всего то, что в ней впервые в истории философской мысли органически сочетается диалектика с научным материализмом.

В предшествующей философии материализм и диалектика были оторваны друг от друга и даже использовались для борьбы друг с другом. Так, например, Гегель использовал для борьбы с материализмом, а Фейербах вместе с идеализмом Гегеля отвергал и диалектику. Диалектический материализм рассматривает мир, все существующее в нем как материю в ее многообразных проявлениях. Материя существует независимо от сознания и находится в постоянном движении, изменении и развитии. Будучи свойством высокоорганизованной материи, сознание способно давать правильное отражение действительности, познать мир, дать объективную истину.

В новой философии материалистическая диалектика применена не только к развитию природы и общества, но и к познанию, к развитию науки. Познание - это процесс, который носит сложный, диалектический характер, процесс, в ходе которого происходит переход от незнания к знанию, от знания частичного, неполного к знанию более полному и глубокому. Впервые в истории философии в основу теории познания была положена практика. Предшествующая философия стремилась дать всеобъемлющую систему знаний, подчинить себе и заменить собою другие науки. Философские системы в прошлом часто игнорировали положительные знания о природе и обществе, заменяя научные сведения вымыслом. Новая концепция доказывала, что философия не является "наукой наук" или "наукой над науками".

Диалектический материализм - это наука, которая изучает коренные вопросы соотношения материи и сознания и самые общие законы развития природы, общества и мышления. Исследуя наиболее общие законы развития мира, диалектико-материалистическая философия выступает научной методологией частных наук. Маркс и Энгельс с материалистических позиций подошли к объяснению не только природы, но и истории общества.

Предшествующий материализм не был последовательным, завершенным. Его представители исходили из материалистических принципов в объяснении явлений природы и идеалистических - общественной жизни. В новой философской теории последовательно распространяется материализм на познание общества, его истории. Доказывается, что в развитии общества определяющими факторами являются не духовная деятельность, не сознание людей, а материальные условия их жизни, производство материальных благ и складывающиеся на этой основе экономические отношения. По-новому в диалектико-материалистической философии решен вопрос о роли общественно-исторической практики.

Главная, фундаментальная идея заключается в том, что практика первична по отношению ко всему духовному миру, культуре. Практика носит общественный характер, ее нет вне общения и связей между людьми. Практика носит исторический характер, она состоит в непрерывном преобразовании людьми окружающих условий. И именно в исторической практике в конечном счете решаются все те теоретические проблемы, которые мыслителям кажутся исключительно делом философского разума. С возникновением новой философии коренным образом изменился взгляд на задачи философии. Если раньше философы считали главной своей задачей объяснение мира, но и его изменение, преобразование. Она выступает в качестве метода познания действительности, ее преобразования. Многие философы прошлого считали, что их системы выражают абсолютную истину. Такую точку зрения развивал, например, Гегель, объявивший свою философскую систему абсолютной истиной. В отличие от подобных воззрений создатели диалектико-материалистической концепции считали, что их философское учение не является истиной в последней инстанции, что она неизбежно будет изменяться, уточняться обогащаться в ходе развития науки и общественной практики. В конце 19 - начале 20 века в развитие марксизма признанными авторитетами были лидеры Интернационала - А. Бабель, К. Каутский, П. Лафарг, Э. Бернштейн, Г. Плеханов и др. Они очень много сделали для распространения, популяризации и пропаганды новой философии. Существенный вклад в дальнейшее развитие диалектико-материалистической философии уже в новых исторических условиях внес В.И. Ленин. Он решительно выступал против догматического подхода к философии, смело отбрасывал положения, верные для своего времени, но потерявшие значимость в изменившихся условиях.

6. Західна філософія у 20 ст

Західна філософія — філософська думка і праці західної цивілізації, на відміну від східних філософій і різноманіття автохтонних філософій. Історично термін західна філософія був порівняно недавно введений для позначення філософського мислення західної культури, починаючи з давньогрецької філософії в Стародавній Греції, у розвитку згодом охоплюючи великі території Землі, включаючи Північну Америку та Австралію. Існують суперечки про включення також території Північної Африки, окремих ареалів Середнього Сходу, Східної Європи і так далі. Слово філософія походить з давньогрецької мови: *philosophia* (дав.-гр. *φιλοσοφία*), буквально, «любов до мудрості» (дав.-гр. *φιλεῖν* — *philein* «любити» і дав.-гр. *σοφία* — *sophia* «мудрість», в сенсі: знання). У сучасній термінології західна філософія відноситься до двох основних «традицій» сучасної філософії: аналітична філософія та континентальна філософія.

Походження

Докладніше: Історія філософії

У розуміння філософії в давнину і в твори (принаймні деяких) древніх філософів входили проблеми філософії, існуючі в даний час, але одночасно охоплювалися багато інших дисциплін : чиста математика та природничі науки (фізика, астрономія, біологія). Наприклад, Арістотель писав твори по всіх цих предметах. Термін західна філософія — даремний і нечіткий термін, якщо мова йде про визначення величезного розмаїття окремих традицій, політичних груп, релігійних груп, індивідуальних авторів протягом тисячоліть.

[ред.]

Субдисципліна західної філософії

Західні філософи зазвичай поділяються на кілька великих напрямків, які відрізняються за областю досліджень. В Античності був поширений розподіл філософії, запропонований стоїками, на логіку, етику і фізику (вивчення природи, що включає як природні науки, так і метафізику). У сучасній філософії спеціалізація зазвичай така: метафізика, епістемологія, етика та естетика. Логіка іноді включається в основні розділи філософії, іноді вважається окремою міждисциплінарною наукою.

У середині цих об'ємних розділів філософії сьогодні присутні численні субдисципліни. Існує найзагальніше розділення, зокрема в англійських країнах, на аналітичну і континентальну «традиції». Інтерес до конкретних субдисциплін може з плином часу зростати і зменшуватися.

[ред.]

Філософія та інші дисципліни

[ред.]

Природознавство

Спочатку термін філософія застосовувався до всіх наук про природу.

Арістотеля займали питання, які в наш час [Коли?] можуть бути співвіднесені з біологією, метеорологією, фізикою, космологією спільно з його метафізикою і етикою. Ще в XVIII столітті фізику і хімію класифікували як «натуральна філософія», тобто філософське вивчення природи. Сьогодні ці галузі знань віднесені до наук і формально відокремлені від філософії. Однак такий поділ неоднозначний: деякі філософи стверджують, що наука, як і раніше, нерозривно пов'язана з філософією.

Порівняно недавно психологія, економіка, соціологія та лінгвістика входили в поле наукової діяльності філософів, але в наш час [Коли?] між ними існує слабкий взаємозв'язок. Слід розуміти різницю між філософією науки і наукою.

[ред.]

Теологія і релігійні пошуки

Подібно філософії більшість релігійних пошуків не носить експериментального характеру. Область досліджень теології частково перетинається з філософією релігії. Арістотель розглядав теологію як розділ метафізики, також багато філософів до XX століття приділяли велику увагу питанням богослов'я. Тому теологія і філософія релігії не є непов'язаними.

Тим не менш, за своєю методологією філософія релігії ближче до історії та соціології, ніж до теології.

В емпіричній традиції сучасної філософії релігійні пошуки часто розглядаються поза сферою знання. У філософії ХХ століття помітно менше філософів, що серйозно займалися питаннями богослов'я.

[ред.]

Математика

Математика використовує дуже специфічні і строгі методи доказу, яким філософи іноді (або рідко) намагаються наслідувати. Більшість філософських творів написано в прозі і зазвичай не досягає рівня математичної чіткості. Як результат, математики не часто погоджуються з висновками філософів, в свою чергу філософи не часто погоджуються з результатами математиків, як і з їх методами.

Філософія математики — розділ у складі філософії науки, але математика має особливе ставлення до філософії: логіка вважається розділом філософії і математика є парадигмальним прикладом логіки. Наприкінці ХІХ — початку ХХ століть логіка зробила величезний прорив у розвитку, і чиста математика як доводилося зводиться до логіки. У свою чергу, використання формальної логіки у філософії на кшталт використання математики в науці.

7. Києво-Могилянська академія як осередок розвитку філософії України.

Видатну роль у духовному відродженні українського народу за часів Російської імперії відіграла Києво-Могилянська академія, що була заснована в 1632 р. Довгий час академія була осередком професійної діяльності в галузі науки і філософії не тільки в Україні, вона задовольнила освітні потреби Росії та Білорусії. Особливе значення мало вивчення мов, що відкривало доступ до ознайомлення мовою оригіналу з працями грецьких, римських авторів. Найпопулярнішим предметом серед студентів була риторика, яка формувала високу культуру логічного мислення. Філософія вивчалася 2-3 роки, при чому професори використовували в своїх лекціях ідеї найвидатніших мислителів, як античності, середньовіччя, так і Нового часу. Серед діячів академії 17-18 ст. провідне місце у розвитку філософської думки посідали І.Гізель, С.Яворський, Ф.Прокопович, Г.Бужинський та ін.

8. Функції практики практичний характер технічної діяльності

Ця філософія розуміє практику як всю чуттєво-предметну, матеріальну діяльність людей. У найпірпіому значенні слово "практика" охоплює матеріально-практичну та духовно-практичну діяльність. У вузькому (спеціальному) розумінні практика — це матеріально-виробнича діяльність. Саме в цьому розумінні вона й протиставляється теорії.

Вихідним, основним видом практики є матеріальне виробництво, внаслідок якого суспільство за допомогою створених знарядь та засобів виробництва

впливає на природу й перетворює її. Іншим пірокоохоплюючим різновидом практики є соціально-політична діяльність суспільства та окремих його груп. Правомірно сказати й про деякі інші види практики (зокрема про матеріальну сторону побутової діяльності людей тощо).

Щодо наукового експерименту, то він, становлячи собою чуттєво-предметну діяльність, має певну специфіку. Науковий експеримент безпосередньо підпорядкований завданням теоретичного дослідження, а тому його необхідно зарахувати до системи власне пізнавальної діяльності. Це свідчить про те, що не існує "чистої" практики або "чисто" теоретичної діяльності. Будь-яка практика містить і пізнавальні моменти, а теоретична діяльність — моменти чуттєво-предметні, тобто практичні. Проте це не заперечує того, що практика й теорія відрізняються між собою як своїм основним змістом, так і безпосередніми завданнями й результатами. Практику, її значення для пізнання наукова філософія розглядає в сукупності і взаємозв'язку всіх її видів та ще й в історичному розвитку. Тільки за такого підходу можна повною мірою з'ясувати її гносеологічні функції.

У первісних людей мислення, пізнання були "безпосередньо вплетені в матеріальну діяльність та спілкування і в мову реального життя"¹. Теорія як така була відсутня. Внаслідок розвитку виробництва та суспільних відносин, поділу праці, що розширювався і ускладнювався, та удосконалення самої здатності мислення пізнавальна діяльність відокремлюється від матеріально-практичної й набуває відносної самостійності. Виникають специфічні закономірності пізнавального процесу, які вже безпосередньо не збігаються із закономірностями практичної діяльності. З виникненням перших класових суспільств теорія відокремлюється від практики, виникає спеціальна форма теоретичної діяльності — наука. За цих же умов матеріально-практична та духовно-теоретична діяльність поділяється між різними частинами суспільства — панівною та підпорядкованою. На відношення між практикою та теорією накладає свій відбиток антагонізм класів, відмінність між фізичною та розумовою працею.

Практика й пізнання, теорія і практика завжди єдині. Це — сторони пізнання, які між собою взаємодіють, взаємовпливають і є діалектично пов'язаними протилежностями, що перебувають як у стані відповідності та гармонії, так і дисгармонії, конфлікту, конфронтації тощо.

Практика й пізнання органічно пов'язані одне з одним: перша має пізнавальну сторону, а пізнання — практичну. Вони єдині, але кожна має свою особливу, специфічну природу і своєрідність функцій. Стосовно пізнання практика реалізує базисну, детермінаційну, критеріальну та функції рушія пізнання й прогресу тощо. У свою чергу, пізнання реалізує певні функції стосовно практики: інформаційну, регулятивну, коригуючу та ін.

Категорія "практика" і сама практика в суспільній діяльності, зокрема в пізнанні, мають фундаментальний характер. За її допомогою можна виявити:

- місце людини в системі, структурі буття;
- взаємозв'язок із живою й неживою природою та соціальною дійсністю;
- включеність у систему культури (матеріальної, духовної);

- сутність духовного, феномену свідомості.

9. Простір і час як форми саморуху об'єктивної реальності

Початкове поняття "матерія" ототожнювалось із конкретним матеріалом, з якого складаються тіла і предмети (камінь, вода, земля, дерево, глина тощо). Подібне розуміння матерії зустрічаємо у філософії стародавнього світу, наприклад, у представників давньоіндійської школи локаяти або давньокитайських матеріалістів.

Перші філософські визначення матерії даються, власне, через узагальнення її побутового розуміння. Представники давньогрецької філософії в більшості випадків під матерією розуміли найдрібніші частинки — атоми, або корпускули, з яких складаються тіла і які є першоосновами буття.

Узагальнюючи здобутки минулих часів, Арістотель у книзі "Метафізика" писав, що "більшість перших філософів вважали початком усього лише матеріальні начала, а саме, те, з чого складаються всі речі, із чого, як першого, вони виникають і на що, як останнє, вони, гинучи, перетворюються, причому сутність хоч і залишається, але змінюється в своїх проявах, — це вони вважають елементом і початком речей. Фалес, засновник такої філософії, як стверджує далі Арістотель, говорить, що начало — вода, що сім'я всього за природою вологе, а начало вологого — вода". Звичайно, таке розуміння історично обмежене, але якщо вдуматись, то сьогодні, вирішуючи глобальні проблеми сучасності, чи не починаємо ми розуміти, що вода, земля, повітря, енергія — першооснови буття людини?

Якщо для філософів стародавнього світу матерія — це матеріал, з якого складаються тіла, предмети, а кожен предмет (тіло) складається з матерії та форми як духовного першопочатку, то для Р.Декарта (XVII ст.) матерія — це складова частинка предмета (тіла), а саме: тіло разом з формою. Оскільки предметів, тіл — безліч, то матерія — це сукупність тіл, предметів, які містяться у Всесвіті. Декарт розкриває зміст поняття матерії за допомогою трьох категорій: субстанції, атрибута і акциденсу. При цьому під субстанцією він розуміє самоіснуюче буття — самостійне, самодіяльне: під атрибутом — невід'ємні, загальні, універсальні риси даної субстанції, а під акциденсом — довільні, випадкові, необов'язкові риси субстанції.

Тому Декарт визначає матерію як субстанцію самоіснуючого буття, атрибутом якої є протяжність із її властивостями: займати певне місце, мати об'єм, бути тривимірною.

І. Ньютон додає до Декартового визначення матерії як субстанції ще три атрибути: протяжність, непроникність (непорушна цілісність тіла), інертність (пасивність, нездатність самостійно змінювати швидкість згідно із законами динаміки); вага, зумовлена дією закону всесвітньої гравітації. Причому інертність та вага потім об'єднуються ним у поняття маси, яка виступає основним атрибутом матерії і одночасно мірою її кількості.

Інший підхід у П.Гольбаха, який визначає матерію як все те, що пізнається чуттєво, при цьому джерелом чуттєвого знання є відчуття форми, кольору, смаку, звуку та ін. Він доводить розуміння матерії до гносеологічного узагальнення, піднімається на вищий рівень абстрагування, незважаючи на те, що прискіпливі критики дорікали йому за надмірну широту, неконкретність, а тому неадекватність цього визначення. Як на аргумент, вони посилялися на релігійні та філософські концепції, за якими боги і духи (Бог-Сонце в єгипетській релігії або поняття Бога у філософії Д.Юма) — чуттєво пізнавані реалії.

Відповідний внесок до поглиблення поняття матерії зробив Г.Гельм-гольц. За його словами, матерія — це все, що існує об'єктивно (незалежно від свідомості людини). Але Бог існує об'єктивно і від того не стає матеріальним. Матерія як філософська категорія — не закріпилася, незмінна форма або вмістилище всього існуючого у світі. Вона визначає найбільш суттєві властивості об'єктивно-реального буття світу — пізаного і ще не пізаного. До таких суттєвих ознак належать: цілісність, невичерпність, мінливість, системна упорядкованість та інше.

Системність в організації матерії — не тільки її фундаментальна властивість, вона також визначає методологію сучасного наукового пізнання структурних рівнів матерії: неорганічний (мікро-, макро-, мегасвіти); органічний (організменний, підорганізменний, понадорганізменний); соціальний (особистість, родина, плем'я, народність, нація, клас, суспільство, людство). Отже, поняття матерії проходить складний шлях, постійно уточнюється, поглиблюється, збагачується новими властивостями, відображає рівень розвитку пізнання людиною світу. Матеріальність світу, як зазначає Ф.Енгельс, доводиться не парою фокусницьких фраз, а довгим і важким розвитком філософії та природознавства.

Поширене визначення матерії як філософської категорії для означення об'єктивної реальності, що дана людині у її відчуттях, відображається нашими відчуттями та свідомістю й існує незалежно від них, певною мірою є обмеженим, оскільки зосереджується на гносеологічних аспектах матеріального, не враховуючи притаманний йому онтологічний зміст.

Справді, якщо не зосереджуватися тільки на гносеологічному визначенні матерії, а розглядати її, враховуючи розвиток сучасної науки і філософії, то можна виокремити:

1. Онтологічні складові: а) рух та його форми; б) простір; в) час; г) детермінація.
2. Гносеологічні принципи: а) пізнаваність; б) об'єктивність; в) реальність.

10. Знання як спосіб існування людської свідомості

Свідомість сучасної людини є продукт усієї всесвітньої історії, підсумок багатовікового розвитку практичної і пізнавальної

діяльністю незліченних поколінь людей. І для того, щоб зрозуміти її сутність, необхідно з'ясувати питання про те, як вона зародилося. Свідомість має своє не тільки соціальну історію, але і природну передісторію - розвиток біологічних передумов у вигляді еволюції психіки тварин. Двадцять мільйонів років створювалися умови для виникнення розумної людини. Без цієї еволюції поява людської свідомості була б просто чудом.

Свідомість - вища форма відображення дійсного світу; властива тільки людям і зв'язана з мовою функція мозку, що полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, у попередній уявній побудові дій і передбаченні їхніх результатів, у розумному регулюванні саме контролюванні поведінки людини. "Ядром" свідомості, способом його існування є знання. Свідомість належить суб'єкту, людині, а не навколишньому світу. Але змістом свідомості, змістом думок людині є цей світ, ті чи інші його сторони, зв'язки, закони. Тому свідомість можна охарактеризувати як суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Свідомість це насамперед усвідомлення найближчого чуттєво сприйманого середовища й усвідомлення обмеженого зв'язку з іншими особами тваринами, що знаходяться поза початковим усвідомлювати себе індивіда; в той же час воно - усвідомлення природи.

Свідомості людини присутні такі сторони, як самосвідомість, самоаналіз, самоконтроль. А вони формуються лише тоді, коли людина виділяє себе з навколишнього середовища. Самосвідомість - найважливіша відмінність психіки людини від психіки самих розвинених представників тваринного світу.

3. Роль праці у формуванні свідомості.

Процес становлення людини був процесом розкладання інстинктивної основи психіки тварин і формування механізмів свідомої діяльності. Свідомість могло виникнути лише як функція високоорганізованого мозку, який сформувався під впливом праці тварини. Зародки праці характерні для австралопітеків, праця ж став відмінною ознакою їх наступників - пітекантропів і синантропів -- перших людей на землі, що поклали початок виготовлення знарядь і підкорення вогню. неандертальської людини значно просунувся вперед у виготовленні та використанні знарядь, збільшив їх асортимент і вводив у виробництво новий прикладний матеріал (навчився виготовляти кам'яні ножі,

кістяні голки, будував житла тощо). Нарешті, людина сучасного типу - людина розумний, підняв рівень техніки на ще більшу висоту.

Вирішальна роль трудових операцій у формуванні людини та її свідомості тримала своє матеріальне фіксоване вираження в тому, що мозок як орган свідомості розвивався одночасно з розвитком руки як органу праці.

Саме рука як "сприймає" (безпосередньо дотичний з предметами) орган давала повчальні уроки іншим органам почуттів, наприклад оці. Активно діюча рука вчила голову думати, перш ніж сама стала знаряддям виконання волі голови, свідомо плануючої практичні дії.

У процесі розвитку трудової діяльності уточнювалися і збагачувалися відчутні відчуття. Логіка практичних дій фіксувалася в голові і перетворювалася на логіку мислення: людина вчився думати. І перш ніж приступити до справи, він вже міг уявити в думках і його результат, і спосіб здійснення, і засоби досягнення цього результату.

Ключ до вирішення питання, який представляє собою походження людини та її свідомості полягає в одному слові - праця. Як то кажуть, оббиваючи клинок свого кам'яного сокири, людина в той же час вигострював лезо своїх розумових здібностей.

Пізнання знання.

Спосіб, яким існує свідомість, і яким щось існує для нього, це - знання. Розвиток свідомості припускає, перш за все, збагачення його новими знаннями про навколишній світ і про саму людину.

У силу визначеного ставлення до об'єкта пізнання знання дістають різну значимість для особистості, що знаходить своє найбільш яскраве вираження в переконаннях: вони перейняті глибокими і стійкими почуттями. А це є показником особливої цінності для людини знань, що стали його життєвим орієнтиром.

11. Категорії діалектики

Категорії діалектики - загальні поняття, що відображають найбільш істотні закономірні зв'язки і відносини реальності. Можна сказати, що філософські категорії відтворюють властивості і відносини буття в максимально загальному вигляді. Регулюючи реальний процес мислення вони в ході його історичного розвитку поступово вичленяються в особливу систему, і саме система категорій виявляється найбільш стійкою у всіх перетвореннях філософського знання, хоча й вона зазнає змін, підкоряючись принципом розвитку. Сучасне уявлення фундаментальних категорій суттєво

відрізняється від того, як вони мислилися в давнину. У сучасній діалектиці до базових категорій відносять: Сутність - щось сокровенне, глибинне, що перебуває в речах, їх внутрішніх зв'язках і керує ними, підстава всіх форм їх зовнішнього прояву. Сутність завжди конкретна, не буває суті взагалі. Явище - безпосередньо сприймаються властивості об'єкта, те чи інше бачення яких залежить від будови і дії органів чуття суб'єкта пізнання. Явище - це прояв сутності. Одиначність - категорія, що виражає відносну відособленість, дискретність, відмежованість один від одного в просторі і часі об'єктів, з притаманними їм специфічними особливостями, складовими їх неповторну якісну і кількісну визначеність. Випадковість - такий тип зв'язку, який обумовлений несуттєвими, зовнішніми для даного явища причинами. Буває зовнішньої і внутрішньої. Необхідність - закономірний тип зв'язку явищ, обумовлений їх стійкою внутрішньою основою і сукупністю суттєвих умов їх виникнення та розвитку. Свобода - здатність людини приймати рішення і здійснювати вчинки у відповідності зі своїми цілями, інтересами, ідеалами. І ін.

12. Способи пізнання діяльності і його будови

Поняття світ має різну інтерпретацію. У філософії воно розкривається через поняття космос, Всесвіт, буття, матерія, субстанція і т. д.

Історично тлумачення поняття світ спирається на філософські, природничонаукові уявлення про будову і розвиток Всесвіту, живої та неживої природи. Це поняття рухоме, воно розвивається. На різних етапах розвитку науки й філософії зміст його багатозначний.

У найбільш загальному вигляді поняття світ можна визначити як сукупну реальність у всій різноманітності її виявів, яка перебуває у всезагальному взаємозв'язку всіх явищ та процесів, а також у безкінечному розвитку. Світ - це безкінечне різноманіття і діалектична єдність безлічі світів.

Інтерпретація поняття світ через поняття буття передбачає виділення як відносно самостійних, але взаємопов'язаних світів, таких форм буття:

1. Буття "першої природи", тобто всієї природи (включаючи "макро" і "мікро" світи), яка перебуває поза межами людської діяльності. Це природний світ, не перетворений людиною.
2. Буття "другої природи", тобто природи, перетвореної людиною. Це предметний світ, який виникає як "розгорнута в природі історія людства", це "втілений у натуральній природі спосіб людського буття"
3. Буття соціальне (світ людського суспільства).
4. Буття духовне, в якому виділяють дві відносно самостійні реальності - суспільну (надособистісну) та індивідуальну свідомість.

13. Природні передумови матеріальної та духовної засади людського життя

Природа як сукупність об'єктивних умов існування людства. Людина, суспільство безпосередньо пов'язані не з усією природою, а з її певною частиною – географічним середовищем, тобто з тією частиною природи (земна кора, атмосфера, вода, ґрунтовий покрив, рослинний та тваринний світ), яка залучена до виробничого процесу і використовується у матеріальному житті суспільства.

Ідея визначальної ролі природних умов у житті суспільства висувалася ще античними авторами (наприклад, Платоном), проте набула поширення лише в період становлення капіталізму.

В XVII – XVIII ст. сформувався географічний детермінізм (від латин. детермінаре – визначати) як напрямок соціальної філософії та соціології, який проголошував географічне середовище вирішальним чинником розвитку суспільства, історичної долі тієї чи іншої країни, того чи іншого народу. Його засновник французький мислитель Шарль-Луї Монтеск'є (1689 – 1755) у своїй праці “Про дух законів” висловив глибоку на той час ідею про загальну закономірність, якій підпорядковані всі явища природи й суспільства, вважав, що характер народу, суспільно-політичний устрій країни, релігійні уявлення, становище жінки, форма сім'ї, тобто весь спосіб життя людей зумовлений передусім характером поверхні Землі, ґрунтами і особливо – кліматом. Влада клімату, вважав він, “сильніша від усіх влад”. Представник цього ж напряму був також англієць Г.Бокль (1821 – 1862), який у своїй праці “Історія цивілізації в Англії” визначив вже чотири чинники життя та долі людства: клімат, ґрунт, ландшафт, їжа.

З погляду сучасної науки у цих мислителів ми бачимо перебільшення ролі одного чи кількох чинників у житті та розвитку суспільства, хоча для свого часу їх вчення були прогресивними. Водночас безсумнівним є той факт, що людина живе на Землі в межах її тонкої оболонки – географічного середовища. Більш того, сама людина є природною істотою, яка живе за законами природного світу. Адже людина у всіх видах діяльності, щоб вона не робила і що б не перетворювала, чинить як істота природна.

Природа є необхідною умовою функціонування та розвитку суспільства. При цьому природні умови можуть або сприяти розвитку суспільства, або ж певною мірою гальмувати його. Ця залежність була особливо відчутною в період становлення людства – за первіснообщинного ладу. Адже надто сприятливі природні умови, які давали чи дають нині людям все необхідне для життя, не потребуючи певних зусиль від людей, як і надто суворі, що зумовлюють напруження всіх її життєвих сил для підтримання лише свого фізичного існування, негативно позначилися на бутті суспільства.

Зовнішні стосовно людини природні передумови поділяються на загальні, які діють протягом всієї історії на всі покоління (космічні явища, геологічні та кліматичні чинники), та специфічні, до яких можна віднести запаси мінералів, корисних копалин, пального, природні засоби комунікації та інші, які діють у різні періоди історії людства з різною силою і справляють неоднаковий вплив на народи, що існують одночасно.

Природні умови впливають на суспільство передусім своїми процесами, явищами, силами як постійними (склад атмосфери і води, припливи і відпливи, наприклад), так і тимчасовими, поодинокими (метеорити, зміна географічних і магнітних полюсів та інші), які діють і безпосередньо, й опосередковано, тобто самі собою й за участю людей.

Водночас природні передумови забезпечують можливість довготривалого існування і розвитку суспільства потрібними йому резервами. До них можна віднести запаси корисних копалин та енергетичних ресурсів Землі, а з часом – і Космосу, ресурси води та кисню в атмосфері тощо. Іншими словами, людство нерозривно пов'язане і залежить від матеріально-енергетичних ресурсів та процесів, що відбуваються в біосфері.

Матеріально-виробнича сфера суспільства є визначальною у ньому. Вона здійснюється через людську працю. Природа є загальною умовою і предметом людської праці. Природні умови справляють вплив на розвиток продуктивних сил, їх напрям. Суттєвим є вплив природних умов на форми і темпи історичного процесу. Адже відомо, що природні цикли (доби, пори року) визначають ритм життєдіяльності людини, від них залежить продуктивність людської праці. Засухи, повені, виверження вулканів, землетруси можуть знищувати результати людської праці й гальмувати розвиток суспільства.

Сімейно-побутова сфера людської життєдіяльності має також природний характер. Відомо, що народжуваність дітей різної статі в певній статистичній пропорції природно визначена, хоча цей чинник має свої суспільні вияви. Такі соціальні інституції, як шлюб, медичні заклади також безпосередньо пов'язані з природою людини.

Природні умови багато в чому визначають побут людини. Адже і характер помешкання, і форми розселення залежать передусім від природних умов: клімату, ландшафту тощо. Від цих умов залежить також необхідність певного одягу, різна калорійність продуктів харчування та ін.

Природні чинники відіграють значну роль і в соціальній сфері суспільства: весь світ соціальних спільнот як світ зв'язків, відносин, контактів тощо теж має відбиток природного. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Починаючи з періоду розкладу первіснообщинного ладу, одним з первинних осередків людського суспільства є сім'я – своєрідний мікроколектив, який має виняткову соціальну стійкість. Найважливішою ж функцією сім'ї є відтворення людського роду, тому цілком зрозуміло природне начало як найважливіша основа сім'ї.

Природним процесом є також зростання народонаселення як потреба суспільства, адже без нього неможливий висхідний розвиток людства.

Проявом природних визначальних чинників є расовий поділ суспільства. Расова ж приналежність і розділяє людей (різних рас), і водночас об'єднує їх у великі групи. Він є наслідком дії природних механізмів, але не можна абстрагуватися від того, що прямо чи опосередковано расові особливості вплетені у суспільне життя – адже на цій основі виникають і расові конфлікти, і прояви своєрідної расової солідарності.

Однією з найскладніших проблем сучасного світу є проблема етнонаціональних спільнот і їх взаємозв'язок. Адже у сучасному світі відбувається своєрідний "етнічний ренесанс". Про характер цих спільнот мова буде далі, тому обмежимося лише констатацією того незаперечного факту, що нації, як правило, розглядаються лише як соціальне (або лише духовне) явище, у тіні залишається природність національних спільнот. Але ж нації складаються з людей, які, проживаючи, діючи на одній території протягом століть, постійно спілкуються між собою. Тому в процесі багаторічної етнонаціональної еволюції формуються певні природні характеристики людей – їх фізичний вигляд, фізіологічні характеристики їх темперамент, менталітет тощо. Доречно зазначити, що одна з концепцій нації, запропонована Л.М.Гумільовим, ґрунтується на положенні, що нація має природне (біологічне) походження.

Врахування природної складової в національних спільнотах, можливо, проллє світло на особливу життєстійкість цих спільнот, високу прихильність до них людей.

Наявні певні аспекти природного і в соціально-класових поділах суспільства, хоча вони на сьогодні ще мало досліджені і не мають яскраво вираженого характеру. Можна лише констатувати певні аспекти розподілу праці між чоловіками й жінками, різну питому вагу цих груп у соціальному управлінні тощо.

Стосовно політичної сфери суспільства поширена думка, що політичні механізми соціального управління й самоуправління зовсім не пов'язані з природними чинниками, що вони функціонують лише як утворення суспільні. Дійсно, у самих політико-управлінських структурах проявів природного небагато, їх можна звести лише до територіально-природних факторів, регіональних особливостей території країни. Щодо природного об'єкта політико-управлінської діяльності можна констатувати, що вона включає в себе природне як безпосередньо, так і опосередковано. Проблема освоєння нових земель і в цілому землекористування, захист здоров'я людей і регулювання зростання народонаселення, організація суспільних форм захисту природи, рослинного та тваринного світу та інші – ці питання завжди входили в орбіту політичних інтересів і ставали метою діяльності і турботою політичних інституцій.

Змістовним є взаємозв'язок духовної сфери суспільства і природи. Отже, навіть короткий розгляд проблеми свідчить про те, що природне начало проявляється в усіх сферах суспільного життя, і форми його прояву багаті та різноманітні.

З розвитком людства – удосконалення знарядь праці, нагромадження знань – вплив природи на розвиток суспільства ставав менш значним. Водночас посилювався вплив суспільства на природу, зумовлений зростанням кількості населення Землі, у результаті розвитку самих людей, постійним зростанням їх потреб.

Оскільки ставлення людини до природи ґрунтується передусім на виробництві, то перехід від одного етапу взаємовідносин суспільства і

природи визначається революційними переворотами у продуктивних силах суспільства. В історії мали місце три такі перевороти:

– неолітична революція (виникнення землеробства, перехід від так званої “присвоюючої економіки” до виробничої”);

– промислова революція (перехід від ремісничих знарядь праці до машин, створення промисловості);

– науково-технічна революція.

Відповідно до цих “вузлових точок” у розвитку продуктивних сил виділяються і етапи взаємодії суспільства з природою та їх наслідки для природи:

Перший етап охоплює період від виникнення виду гомо сапієнс до появи землеробства і скотарства, тобто період “присвоюючої економіки”, коли людина жила полюванням, рибальством та збиральництвом. Його характерна риса – єдність людини і природи, – людина не виділялася з природи, не справляла на неї суттєвого впливу. Соціальне життя, яке народжувалося, мало природну, екологічну та демографічну детермінацію

Другий етап утворює період, коли панівним і вирішальним видом виробництва стало землеробство, а в деяких місцях – скотарство. Це аграрний період, коли докорінно змінюється характер відносин суспільства з природою – людина починає активно перетворювати природу. відбувається освоєння нових територій, будівництво іригаційних споруд, вирубування лісів тощо. Виникають відмінності між натуральною, “незайманою” природою та штучним, “олюдненим” середовищем.

Вже на цьому етапі вплив людини на довкілля набуває інколи руйнівного характеру. На завершальному ж його етапі процес виокремлення людини з природи набув форми протистояння людини природі. Цей етап і є наслідком неолітичної революції.

Третій етап починається з промислової революції XVIII ст. у Англії. Машинне виробництво підпорядковує сільське господарство промисловості, село – місту. Саме в цей час виникає ідея панування людини над природою (згадаймо ідеолога капіталізму Ф.Бекона). Щодо технології машинного виробництва, то вона за своєю сутністю шкідлива для природи, вплив людини на природу стає згубним, набуває глобального характеру.

Четвертий етап пов’язаний з початком науково-технічної революції (друга половина 50-х років XX ст.) як грандіозного перевороту в продуктивних силах суспільствах. Для нього вже характерне забруднення довкілля не лише відходами виробництва, а й радіоактивними речовинами, створення штучних (синтетичних) матеріалів, яких природа сама переробити не може, використання хімічних речовин у сільському господарстві (гербіциди, пестициди тощо), які не розчиняються й мігрують по світу і, що найнебезпечніше для людини, – накопичуються в її організмі. Але найголовніше – колосальне зростання обсягу виробництва і використання природних ресурсів.

14. Виробничі відносини форми власності організації і управління виробництва

Закон адекватності виробничих відносин рівню й характеру продуктивних сил – всезагальний економічний закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між прогресом продуктивних сил та еволюцією відносин економічної власності, а також зворотню дію цих відносин на розвиток продуктивних сил. Діє в усіх суспільно-економічних формаціях, найінтенсивніше – з часу першої промислової революції кінця XVIII – початку XIX ст. й реалізується через механізм розвитку та функціонування інших економічних законів. У кінцевому підсумку зумовив зміну суспільних способів виробництва, соціально-економічний прогрес суспільства. У межах закону адекватності виділяють економічні закономірності, що є його конкретними формами вияву внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між потребами розвитку людини і відносинами власності, між потребами розвитку засобів виробництва і відносинами власності, між потребами розвитку науки і відносинами власності та ін. Найважливіша закономірність – внутрішньо необхідні, сталі суттєві зв'язки між потребами, інтересами й цілями розвитку основної продуктивної сили – людини та еволюцією форм власності. Ця закономірність (пронизана відповідними суперечностями) – найдинамічніша рушійна сила зміни суспільно-економічних формацій. Так, занепад рабовласницького ладу був спричинений насамперед відсутністю стимулів до праці у рабів (в Італії, наприклад, у I ст. не налічувалося приблизно 12 млн. рабів і 10 млн. вільних), неспроможністю вільних селян, ремісників конкурувати з дешевою рабською працею тощо. Сучасна система продуктивних сил формується в процесі взаємодії таких основних елементів робочої сили (в ширшому аспекті – безпосереднього працівника), засобів та предметів праці, використовуваних людьми сил природи (енергії сонця, ядерної та термоядерної енергії тощо), науки, інформації та ін. Для їх прогресу необхідний розвиток різних типів власності (приватної, колективної, суспільної, інтернаціональної та різних форм їх поєднання, а також окремих форм у межах певного типу власності). Пріоритетною формою власності для розвитку певного елемента системи може бути як одна із названих форм, так і їх комбінація. Провідною, більш активною і динамічною стороною дії закону адекватності є розвиток продуктивних сил, а їх суспільною формою – відносини економічної власності (менш активна сторона суспільного способу виробництва, яка справляє зворотний вплив на розвиток продуктивних сил). Зміст продуктивних сил – активне ставлення людини до природи та відносини між людьми у процесі праці, тому для гармонійного їх співвідношення необхідні форми власності, які б забезпечували нормальне відтворення індивіда як біологічного виду, задовольняли його екологічні потреби, були спроможні подолати екологічну кризу. Оскільки до глибокої екологічної кризи призвів розвиток приватної, монополістичної і державної форм власності за капіталістичного способу

виробництва й тотально одержавленої системи в колишньому СРСР, інших країнах Східної Європи, найадекватнішою формою власності є суспільна власність на засоби виробництва, природні ресурси, землю тощо. Розвиток людини як головної продуктивної сили (високого рівня освіти, кваліфікації, культури і насамперед техніко-технологічної культури, здорового фізичного стану тощо) забезпечує раціональне поєднання суспільної, колективної та приватної власності. Для розвитку освіти у загальнонаціональному масштабі, тобто для отримання належного рівня освіти сукупним працівником, найвідповідніша суспільна власність, отримання високого рівня освіти окремим індивідом, невеликими соціальними прошарками можуть краще забезпечити приватні або колективні елітарні вузи, розвиток фундаментальних наукових досліджень – державна власність, а взірцево-конструкторські розробки найефективніше здійснюють дрібні та середні фірми, особливо ризикові (венчурні) компанії в межах передусім Індивідуальної капіталістичної власності. У повоєнний період у США дрібні та середні фірми з кількістю зайнятих менше 1000 осіб впровадили половину значних промислових продуктів і процесів, а з кількістю 100 осіб і менше – 24%, на дрібні фірми припадало лише 3% від загальних витрат на дослідження і розробки. Загалом на нижчій стадії розвитку капіталізму (початок XVI – кінець XIX ст.) найадекватнішою формою розвитку продуктивних сил була індивідуальна капіталістична власність. З початку XIX ст. вона стає гальмом їх розвитку, що виявилось в не спроможності індивідуального капіталу будувати залізниці, крупні підприємства з довгим робочим періодом тощо. Загострення суперечності між двома сторонами суспільного виробництва призвело до першої економічної кризи у 1825. Відтак виникають акціонерні компанії, що є формою колективної капіталістичної власності та якісно новою суспільною формою розвитку продуктивних сил. У 20-ті XX ст. акціонерна власність монополістичного типу також перетворюється на їх гальмо. Це спричинило найглибшу за 500 років існування капіталізму економічну кризу 1929–33. З цього часу інтенсивно розвивається державна власність (на засоби виробництва, значну і зростаючу частку національного доходу, науку у формі патентів, ліцензій тощо), яка певною мірою вирішила попередню суперечність і відкрила ширший простір для системи продуктивних сил. У середині 50-х (з часу розгортання НТР) продуктивні сили починають переростати масштаби державної власності у деяких країнах Західної Європи, зумовлюючи появу інтегрованої власності, що стає суспільною формою розвитку процесу інтернаціоналізації продуктивних сил, розширює межі спільного освоєння космосу різними державами, створення нових видів енергії, подолання глобальної екологічної кризи тощо. Найбільшого розвитку ця форма власності набула у країнах ЄС. Особливість дії закону адекватності – діалектичний (а не повний) характер заперечення більш розвинутою формою власності попередньої менш розвинутої форми, що означає збереження її сильних, позитивних сторін і реальний плюралізм форм власності, зростання ефективності й стабільності існуючої економічної системи. Загальна

закономірність такої еволюції – зростаюче ускладнення кожної наступної форми власності, а на сучасному етапі – формування і розвиток у межах акціонерної, державної, інтегрованої форм власності рис, особливостей, якостей, що суперечать соціально-економічній природі кожної з них. Так, у межах акціонерної власності (за своєю природою колективної капіталістичної власності) відбувається часткове перетворення певної кількості дрібних акціонерів на співвласників акціонерних компаній, у межах державної – з'являються риси загальнонаціональної власності, певною мірою вона перебирає на себе функції соціальної справедливості в окремих країнах (при перерозподілі національного доходу через державний бюджет та ін.). Це розширює здатність акціонерної, державної власності бути суспільною формою розвитку продуктивних сил, сприяти їх прогресу. Внаслідок дії закону адекватності прискорюється соціально-економічний прогрес людства, розвиток світової цивілізації первіснообщинний лад існував приблизно 3 млн. років, рабовласницький – понад 52 століття, феодалський – 11 століть, а капіталістичний – менше 5 століть. У його надрах інтенсивно формується новий спосіб виробництва, що свідчить про історично перехідний характер капіталістичного ладу, зростаючу невідповідність між потребами розвитку продуктивних сил і суто капіталістичними формами власності. Водночас дія закону адекватності на певному етапі еволюції суспільного способу виробництва зумовлює появу суттєвої (кардинальної) нової форми власності, яка поступово заперечує всю систему попередніх форм власності. За капіталістичного способу виробництва нею є трудова колективна власність, яка означає процес соціалізації власності, її розвиток в останні два-три десятиріччя в розвинутих країнах світу свідчить, що суперечність між системою продуктивних сил і системою виробничих відносин (відносин економічної власності) переростає в конфлікт, вирішення якого зумовить появу нового суспільного способу виробництва, нової суспільно-економічної формації. В Україні у 90-х ХХ ст. внаслідок непродуманої приватизації порушувалися вимоги закону адекватності.

15. Соціальна структура суспільства

7.1. Поняття соціальної структури суспільства та її основні елементи
Суспільство нагадує складний механізм, складений з багатьох сотень і навіть тисяч деталей. Кожна з них має свої розміри, виконує лише властиві їй функції. Всі ці деталі — а це різні соціальні спільноти і групи - відіграють неоднакову роль у суспільному житті.

Проблема будови суспільства як соціальної системи завжди була однією з центральних у соціології. Так, ще О. Конт, окреслюючи предмет дослідження своєї соціальної статистики визначив, що вона — це соціальна анатомія, що вивчає будову соціального організму, котрий складається з великої кількості соціальних елементів.

Що ж є складовими суспільства як соціальної системи? Зрозуміло, що первинною одиницею будь-якої соціальної системи є індивід. Він, будучи істотою соціальною, перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими індивідами,

утворює з ними різні соціальні групи та соціальні спільності, що теж є складовими суспільства. Будову ж будь-якої соціальної системи, у тому числі й суспільства, доповнюють соціальні зв'язки, соціальні відносини та соціальні інститути. Таким чином, можна дати таке визначення соціальній структурі суспільства.

Соціальна структура суспільства — це сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою соціальних груп, спільностей та інститутів, пов'язаних між собою відносно сталими відносинами.

Отже, соціальна структура суспільства являє собою будову цієї соціальної системи, визначає характер взаємозв'язків і взаємовідносин між її складовими частинами.

Сутність соціальної структури суспільства найбільш повно виражається у її загальних рисах, до яких можна віднести:

- багатоманітність соціальних елементів, що утворюють соціальну структуру суспільства (соціальний інститут, соціальна група, соціальна спільність тощо);
- різний ступінь впливу кожного складового елемента соціальної структури суспільства на соціальні процеси і явища, відмінність їхніх соціальних ролей;
- наявність відносно стабільних зв'язків між складовими елементами соціальної структури суспільства, взаємозалежність останніх. Це означає, що жоден елемент соціальної структури не може існувати в суспільстві автономно. В будь-якому випадку він поєднаний соціальним зв'язком з іншими структурними підрозділами суспільства. У цьому випадку є цікавою історія про Робінзона Крузо, який навіть опинившись на безлюдному острові, перебував у тісному зв'язку з суспільством (користувався речами, що виготовили інші люди, займався тими ж видами занять, що і в Англії — облаштував власну оселю, вирощував сільськогосподарські культури, молився Господові тощо);
- взаємопроникність елементів, що забезпечує цілісність соціальної структури, тобто одні й ті ж соціальні суб'єкти можуть бути частинами різних складових одиниць суспільства. Наприклад, одна і та ж особистість може бути включена до різних соціальних груп та спільностей;
- багатofункціональність і стабільність — кожен елемент соціальної структури суспільства виконує свої специфічні функції, які є відмінними від ролей інших соціальних елементів, що й передбачає значну кількість соціальних функцій суспільства. У зв'язку з вищесказаним можна зробити висновок, що основними складовими суспільства є соціальні спільності, оскільки їх вплив на соціальні процеси є незрівнянно більший ніж участь окремої особистості. Що стосується соціальних організацій та соціальних інститутів, то вони формуються у результаті діяльності і взаємодії соціальних спільностей та груп, є похідними від них*1. Важливим елементом соціальної структури суспільства є також соціальні групи.

*1: {Ряд сучасних українських соціологів, зокрема, В. Городяненко, навпаки, вважають провідним елементом соціальної структури суспільства соціальні інститути — економіка, політика, наука, освіта, сім'я, оскільки саме вони

зберігають і підтримують існуючі в суспільстві соціальні зв'язки і відносини.}

Таким чином, соціальна структура суспільства має два основних компонента: наявність складових елементів та соціальних зв'язків, що виникають між цими елементами.

Більшість сучасних соціологів у структурі суспільства виділяє ряд окремих підструктур, які і є основними складовими елементами суспільства. Проте ці підструктури є лише відносно незалежними між собою, оскільки як і всі соціальні елементи — складові суспільства - пов'язані між собою відносно стабільними соціальними зв'язками. Підструктури суспільства ґрунтуються на основних формах соціальних спільнот, що діють в суспільстві, і це також нашою думкою, що провідними складовими елементами соціальної структури суспільства є саме соціальні спільноти.

Отже, основними підструктурами (елементами) суспільства є:

- соціально-етнічна структура;
- соціально-демографічна структура;
- соціально-професійна структура;
- соціально-класова структура;
- соціально-територіальна структура.

16. Національне і загально людське в культурі

Свідомість члена будь-якого етносу має в основі загальнолюдське. Ще в XVII сторіччі це відчуття чудово висловив Джон Донн: "Смерть кожної людини применшує й мене, тому що я єдиний з усім Людством, а тому не запитуй ніколи, за ким дзвонить дзвін: він дзвонить за тобою".

Але в кожному конкретному етносі загальнолюдське переломлюється через призму його ментальності, а також властивих народу й епосі цінностей. Багато із цих цінностей є визначальними для великої кількості народів, але відношення до них трансформується залежно від того, у якому етносі й у який час живе людина. Те ж стосується й визначальних рис характеру членів різних етносів - і мужність, і патріотизм, і цілеспрямованість є рисами загальнолюдськими. Отже, коли ми говоримо про національне, мова йде не про монопольне володіння якою-небудь етнічною спільнотою тією або іншою із цих рис, а лише про відмінність між окремими народами у формах і стилі її прояву, що залежать від специфіки соціально-економічних, релігійних, географічних та інших умов існування, а також - значною мірою - від ментальності членів даного етносу.

Загальнолюдське проявляється й у самій природі культури як діяльності, межі якої задаються архетипічно зумовленою "організацією" людини, з одного боку, і історично зумовленим характером середовища й епохи, з іншого. У рамках цих меж є величезна кількість варіантів і способів, якими може здійснюватися той або інший вид діяльності, причому чільний спосіб його реалізації є своєрідним маркером певного народу і його культури. Навіть у такому, видалося б, повністю детермінованому біологічними потребами людини виді діяльності, як дихання, можна виявити регіональну культурну специфіку (наприклад, хатха-йога).

Сфери культури загальнолюдські по-різному: серед них існують практично інтернаціональні (наука, техніка) і майже суто національні (усе, що пов'язане з народною творчістю). Але, якщо придивитися, ми побачимо деяку умовність цього поділу. З одного боку, навіть в галузі верстатобудування можна виділити відмінності, що тяжіють до певних національних "шкіл" - англійської, американської, японської - що правда, ці відмінності стосуються не стільки технології, скільки дизайну й компоновання. З іншого, сама народна творчість багато в чому ґрунтується на тих

засадах і ціннісних орієнтирах, які тяжіють до загальнолюдського - на засадах любові, вірності, зради, чвари тощо.

Будь-яка загальнолюдська проблема має різне значення в історичному житті різних народів. Для одного народу на певному етапі його буття найболючишими є питання, пов'язані з екологією (як для багатьох сучасних північних народностей), для іншого - проблема взаємин національних і расових меншин (це притаманно багатонаціональним державам) тощо з іншого боку, ті ж проблеми, нехай і меншою мірою, хвилюють також інші народи. У цьому причина того успіху, який на Заході мав фільм не українця за походженням С. Параджанова "Тіні забутих предків".

17. Глобальні проблеми сучасної цивілізації

Глобальні проблеми сучасності — це проблеми, які є загальносвітовими, такими, що зачіпають інтереси усіх держав і націй, класів, соціальних груп, політичних партій, кожної людини зокрема. Фактично, це сукупність суперечливих процесів, які становлять зміст сучасної кризи світової цивілізації. Ці проблеми створюють загрозу розвитку і навіть існуванню всіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків спільних зусиль.

Вчені виділяють два основні джерела виникнення глобальних проблем сучасності:

1) поглиблення суперечностей між людиною та природою, які ведуть до виникнення екологічних, продовольчих, енергетичних, природно-сировинних проблем;

2) розширення зони суперечностей між народами, людьми взагалі, що має наслідком виникнення проблем війни та миру, захисту і розвитку духовного середовища, демографічного розвитку, боротьби із злочинністю, міжнародним тероризмом, поширення небезпечних хвороб тощо.

Одним із перших, ще у 20-і роки ХХ століття, вказав на загрозу глобальних проблем сучасності український вчений Володимир Вернадський.

У другій половині ХХ століття серед глобальних проблем людства предметом розгляду стала теорія глобалістики — система наукових знань про походження і сучасний стан глобальних проблем, їх класифікацію і обґрунтування практичних соціально-економічних і політичних шляхів їх розв'язання.

У теорію глобалістики увійшли висновки, зроблені відомими вченими Нільсом Бором, Бертраном Расселом, Альбертом Ейнштейном ("Маніфест Рассела — Ейнштейна" (1955)), а також тези з виступів політичних лідерів країн "Делійської шістки" (Аргентини, Греції, Індії, Мексики, Танзанії і Швеції), Римського клубу, який діє з 1968 року.

Загалом теорія глобалістики як окрема наукова дисципліна сформувалася у другій половині 60-х років ХХ століття і пройшла у своєму розвитку три етапи:

- 1) етап кінця 60 — початку 70-х років, коли увага була зосереджена на вивченні двох глобальних проблем сучасності: освоєнні космосу і охороні навколишнього середовища;
 - 2) етап другої половини 70-х років, коли розпочалося глобальне моделювання стану і перспектив розвитку світової політики і світогосподарських зв'язків в умовах глобальних суперечностей. Саме в цей період здійснюються перші спроби скласти ієрархію світових проблем;
 - 3) етап, який розпочався упродовж 80-х років ХХ століття, коли велику зацікавленість вирішенням глобальних проблем починають проявляти політичні та державні діячі багатьох країн світу, розробляються перші міжнародні документи, спрямовані на їх практичне вирішення
- Сучасна глобалістика досліджує, насамперед, комплексні проблеми, вирішення яких дозволить знайти практичний шлях розв'язання глобальних проблем людства, а саме:
- 1) порівняльний аналіз основних соціокультурних цінностей сучасних цивілізацій, становлення нового універсалізму через усвідомлення складності планетарного буття;
 - 2) порівняльний аналіз стратегій міжцивілізаційної взаємодії;
 - 3) обґрунтування концепції гуманітарного консенсусу як процесу узгодження цінностей різних цивілізацій;
 - 4) порівняльний аналіз можливих альтернативних шляхів глобалізації.

Прихильники теорії глобалістики по-новому розглядають проблему міжнародної безпеки. Безпека — це такий стан відносин між державами, за якого їм усім не загрожує небезпека війни чи будь-яке зовнішнє зазіхання на їхній суверенний і незалежний розвиток. Першочерговою проблемою забезпечення світової безпеки стає вироблення стратегії виживання в умовах кризи світової цивілізації (чи окремих цивілізацій).

18. Філософська концепція людини

Філософська концепція людини

Коли говорять про той чи інший тип особистості /особистість первісного суспільства, особистість конформіста, особистість суспільного діяча тощо/, розуміють всю сукупність загальних для цієї соціальної групи характеристик; коли ж говорять про конкретного живого індивіда, характеризуючи його як особистість певного типу, то головним чином бачать у ньому представника цієї групи, носія загальних для всієї групи рис, часто індивід може бути віднесений до різних типів особистості, якщо для аналізу застосовуються різні топології.

Особистість має бути індивідуальністю. Як відомо, "індивідуальність" невіддільна від неповторності, своєрідності, унікальності. Але чи складають ці риси сутність людської індивідуальності? Очевидним є те, що неповторність індивіда можна розглядати на різних рівнях: з точки зору складу крові, малюнка шкіри на пальцях, низки здібностей і нахилів, характеру, особливостей внутрішнього світу, життєвого досвіду. На кожному рівні - біохімічному, фізіологічному, психологічному, "соціокультурному, ціннісному - виявляється багато неповторних рис, які до того ж в сукупності дають унікальну картину, що робить особистість єдиною у Всесвіті.

Як не існує в світі нічого абсолютно однакового /тотожного/, так немає і не може бути цілком однакових людей. Всі люди неповторні. Чи виходить з цього те, що всі ми є індивідуальностями? Ще Гегель помітив: "Окремі душі відрізняються одна від одної безмежною кількістю випадкових модифікацій. Але ця безконечність являє собою рід дурної безконечності". Не варто подібній, зазначеній вище своєрідності надавати дуже великого значення. Формальні визнання неповторності не можуть бути основою визначення сутності людської індивідуальності, для цього погрібні інтегральні, узагальнені характеристики. До них слід віднести: самостійність існування, самовизначення індивіда в полі сучасної йому культури, в результаті чого виникає його суверенність /незалежність/, самодіяльність як спосіб життєдіяльності. Індивід, який перестав бути пасивним об'єктом зовнішніх обставин, впливів і дій, але який не став суб'єктом /творцем, організатором, ініціатором/ власної життєдіяльності, творчо перетворюючи себе і обставини, є особистість, яка набуває самобутності, індивідуального буття. В основі її життєдіяльності -активність, творчість, справжнє "авторство" власного життя.

Отже, шлях від індивіда до особистості й індивідуальності можна проілюструвати у такий спосіб: народжена дитина - людський індивід /хоч, суворо кажучи, він лише кандидат у індивіди, адже якщо він опиниться поза суспільством, поза людьми то залишиться твариною із зовнішніми ознаками людини/, але ще не особистість; опановуючи людським досвідом, культурою, вступаючи у відносини з іншими людьми, привласнюючи соціальні ролі, він стає особистістю /певного типу/, індивідуальність же стає лише в

тому випадку, коли його життя буде продуктом його власної творчості, самодіяльністю

.Філософська концепція людини – основа наук про людину.

Сутність людини.

Людина – це "суцільна" проблема будь-якого філософствування, адже той, хто зуміє відповісти на питання "що є людина взагалі?", зуміє відповісти й на питання "Що є я". Отже, зуміє більш ґрунтовно осмислити власне призначення в світі, смисл власного існування, розумно поставити життєві цілі і здійснити їх. Відповідь на це питання – одна з найважливіших передумов осмисленого, розумного життя. Визначити сутність людини, зрозуміти, що вона собою являє - означає знайти ті загальні, всім людям належні властивості, за якими на будь-якому етапі людської історії можна відрізнити їх /людей/ від не-людей, від тварин; знайти особливості життєдіяльності людських спільностей, які відрізняють їх від спільностей тварин.

Найправомірніше здається хід аналізу сутності людини, який починається з аналізу себе. Логіка тут проста: "Я - людина, я - носій людських рис; пізнавши себе, я дізнаюся і що є людина взагалі". Отже, найкоротший шлях до пізнання людської сутності - самопізнання? Не даремно ж ще Сократ повчав: "Пізнай самого себе". Але самопізнання відразу ж натикається на непереборні перешкоди, адже я - дитина істотно відрізняються від я - дорослого, а тим більше від я - старого; потім, я - представник ХХ століття відрізняється від людей ХІ століття, а тим більше від людей доісторичної епохи. Що ж в такому випадку в усіх нас спільного, а отже, постійного, усталеного, повторюваного? А між тим, історичний аналіз показує: нічого незмінного немає, або, кажучи словами Геракліта, "все тече, все змінюється". Проблема пошуку в плінному, мінливому, рухливому людському бутті усталеного, постійного, незмінного, може бути розв'язана з позицій діалектичного підходу.

Отже, що ж являє собою родова /належна всім людям - людському роду/сутність людини? Яка та сукупність властивостей, яка більш чи менш властива людям в усіх формах суспільства? Головним у ній є передусім діяльність як специфічно людський спосіб існування. Саме вона та фундаментальна характеристика, яка дає можливість з'ясувати сутність людини. Філософський аналіз передбачає багатоманітність видів, форм діяльності /праця,

пізнання, гра, спілкування, мистецтво тощо/ розглядати як єдиний, притаманний тільки людині спосіб буття, спосіб життєдіяльності. Тільки такий рівень спілкування дає можливість вирізнити сутнісні характеристики людської діяльності чи загальнолюдські характеристики. Ними є такі.

1. Предметність - діяльність людини завжди на щось спрямована, на якийсь предмет, який тут розуміється не тільки як річ /наприклад, праця - діяльність, спрямована на перетворенім природної реч/, але нематеріальний об'єкт /художній образ - тоді це художня діяльність/; інша людина, чи культурна цінність /тоді це моральна діяльність/. До того ж предмет діяльності визначає особливість цієї діяльності. Як відомо, предмет мистецтва /музика, роман, вірш, картина тощо/ створює публіку, яка розуміє мистецтво й здатна насолоджуватися красою. У даному випадку здатність до естетичної діяльності, естетичних переживань визначається самим художнім твором, його естетичними характеристиками.

2. Соціальність, суспільність, колективність. Ця характеристика людської діяльності пов'язана з тим, що людина - істота колективна, і всі форми її життєдіяльності є результатом колективних: зусиль, починаючи з самих ранніх етапів розвитку. Передаючи з покоління в покоління, людські способи життєдіяльності, людство в цілому удосконалює їх; сприймаючи як естафетну паличку створені попередніми поколіннями способи діяльності, праці, пізнання, виховання тощо людство збагачує соціальний досвід, творить людину як людину. І як би не відрізнялися форми діяльності на різноманітних етапах історичного розвитку, вони завжди залишаються результатом колективних, суспільних зусиль.

19. Праця і мова фактори становлення і розвиток людини

Теоретичні й емпіричні дослідження ролі праці свідчать: праця - перша, основна умова всього людського життя, до того ж у певному розумінні можна сказати, що праця створила саму людину.

Завдяки праці людина відокремилась від світу тварин. Аналізуючи становлення людського суспільства, Ф. Енгельс підкреслював, що людина зобов'язана праці в поділі функцій між руками і ногами, в розвитку органів мови і поступовому перетворенні мозку тварини в

мозок людини, після чого дії останньої стали носити свідомий характер. Впливаючи на навколишнє середовище і змінюючи його, люди, обтяжені все зростаючими потребами, змінюють і власну людську природу: розвивають здатність до праці; збагачують свої знання, розширюють можливості їхнього використання; збільшують сферу трудової діяльності, удосконалюючи сам процес праці. У результаті спільної діяльності рук, органів мови і мозку, спілкування між собою люди здобували здатність виконувати все більш і більш складні операції, ставити перед собою все більш і більш високі цілі і досягати їх. Праця в процесі розвитку людини ставала різноманітнішою, багатобічною: полювання, скотарство, землеробство, потім прядіння, ткацтво, обробка металів, гончарне ремесло, судноплавство і торгівля. Поступово з'являються і розвиваються мистецтво, наука, право, політика й інші форми трудової діяльності. Так у загальному вигляді може бути представлений генезис видів праці, які все більш і більш ускладнювалися у своєму розвитку.

В умовах цивілізованого суспільства діяльність людини спрямована на створення машин, механізмів, матеріалів з заздалегідь заданими властивостями, відсутніми безпосередньо в природі, добутоків літератури і мистецтва, здійснення наукових відкриттів. Так в міру розвитку продуктивних сил змінюється і саме людське суспільство, спосіб життя людей. Саме в цьому варто бачити ключ до наукового розуміння історії суспільства.

Сучасне виробництво, освоюючи різноманітні ресурси і перетворюючи їх у споживчі блага, робить значний вплив на навколишнє природне середовище. У виробничому процесі тепер приймають участь не тільки традиційні природні ресурси (грунт, вода, ліси, корисні копалини), але й атмосфера, світовий океан, космос.

Під впливом науково-технічного прогресу відбуваються такі процеси, як систематична зміна змісту переважно фізичної праці в результаті комплексної механізації, автоматизації, кібернетизації виробництва і корінного поліпшення його організації.

Підвищується загальноосвітній і культурно-технічний рівень і кваліфікація працівників, на тлі безупинного росту продуктивності як суспільної, так і індивідуальної праці, підвищується рівень життя населення.

Як свідчить історія людства, науково-технічна революція - невичерпне джерело росту продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва, його інтенсифікації і на цій основі підвищення рівня життя членів суспільства. Могутнім фактором росту продуктивних сил суспільства є наука, а точніше - органічна сполука науки з виробництвом, тому що науково-технічна революція (НТР) означає не просте застосування нових видів енергії, нових матеріалів, електронно-обчислювальних машин і навіть комплексної автоматизації виробництва, а й глибоку перебудову всього технічного базису виробництва, форм його організації і управління.

Поява в умовах індустріального і постіндустріального суспільства електронно-обчислювальної техніки та швидкодіючих ЕОМ виявилася одним із найбільш вражаючих напрямків НТР. Спочатку комп'ютери представляли як панацею від усіх зол, чудодійний засіб, здатний вирішувати всі економічні і соціальні проблеми і насамперед забезпечити автоматизм керування господарством без участі людини. Незабаром, однак, практика показала, що ЕОТ це не заміна творчої живої праці, а інструмент в справі керування концернами і компаніями. Значення ЕОТ росте швидкими темпами, але разом з тим цілком враховується і роль «людського фактора» у керівництві виробництвом матеріальними благами і послугами, і роль «менеджерів» усіх рангів.

Застосування економіко-математичних методів з використанням сучасної електронно-обчислювальної техніки на всіх рівнях керування господарством має істотне значення. Однак якою б великою не була роль ЕОТ при підготовці економічних і технологічних рішень, їхнє виконання залишається долею керівників усіх рівнів, організаторів виробництва, кваліфікованих конструкторів, технологів і економістів. Принцип такий: ЕОТ радить - фахівець вирішує.

Одним із істотних моментів розвитку виробництва є перехід від екстенсивних методів до інтенсивних. Під екстенсивним ростом виробництва слід розуміти розширення виробництва переважно за допомогою нових капіталовкладень і залучення нових сил у виробничий процес. Інтенсифікація виробництва означає кількісний ріст і якісне поліпшення продукції в першу чергу за рахунок істотного підвищення ступеня використання всіх засобів виробництва - як знаряддя праці і матеріалів, так і наявного

потенціалу робочої сили, подальшого значного підвищення продуктивності праці на основі застосування більш досконалої техніки і технології виробництва, швидкого освоєння досягнень науково-технічного прогресу.

Досвід розвитку виробництва в країнах з ринковою економікою показує, що поряд з концентрацією виробництва по горизонталі - шляхом об'єднання підприємств, що виробляють однотипну продукцію, відбувається концентрація виробництва по вертикалі - у вигляді об'єднання підприємств, які здійснюють послідовні ступені переробки сировини, або зв'язаних різними формами суспільного поділу праці і спеціалізації виробництва. Наочними прикладами вертикальної концентрації виробництва є металургійні, нафтохімічні і лісохімічні комбінати та ін.

Комбінування виробництва - надзвичайно прогресивна форма концентрації. Відкриваючи шлях до комплексного використання сировини, воно приведе до раціоналізації і зміцнення господарських зв'язків між взаємозалежними стадіями і видами виробництва. В умовах НТР істотну роль відіграють науково-виробничі об'єднання, що комплексно здійснюють процес «дослідження - виробництво». Як правило, найбільш великі з них включають, крім виробничих ланок, науково-конструкторські, технологічні, науково-дослідні організації, лабораторії, дослідницькі господарства, що забезпечують виробництву необхідну науково-конструкторську і технологічну підготовку. Це наближає науку до виробництва, створює умови для найшвидшого використання досягнень науки і техніки в господарських одиницях, визначає необхідність кваліфікаційного росту працівників.

Широко застосовуються сьогодні малі форми підприємництва, які вирішують нагальні задачі створення додаткових робочих місць і забезпечення зайнятості населення, та на жаль, у значно меншому ступені формують умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво. Така ідеальна схема впливу праці на людину і суспільства. Вона представлена на рис. 1.

Рис. 1. Роль праці в розвитку людини і суспільства

Таким чином, роль праці в розвитку людини та суспільства проявляється в тому, що в процесі праці створюються як матеріальні так і духовні цінності і розвиваються самі робітники, вони отримують нові знання, навички, розкривають свої здібності.

